

AJANKÄYTTÖ KAUPUNGISSA JA ELÄMÄNLAATU

Tämä esite sisältää yhteenveton viidessä Euroopan maassa (Saksassa, Ranskassa, Italiassa, Alankomaissa ja Suomessa) tehdyn vertailututkimuksen tärkeimmistä tuloksista. Tutkimus julkaistiin BEST-aikakausjulkaisun numerossa 1/1999. Tutkimuksen tavoitteena oli tuoda esiin Euroopassa viime vuosina toteutetun ajankäyttöpolitiikan syitä ja laajuutta sekä yksilöidä ja analysoida innovatiivisia tapauksia, joissa erilaisia aikatauluja (kuten työaikoja, koulujen alkamis- ja päättymisaikoja ja kauppojen aukioloaikoja) on onnistuttu sovittamaan yhteen paikallistasolla.

Kaupunkien ajankäyttöä koskevan politiikan muutoksia laukaisevia tekijöitä ovat

- työajan muutokset (ympäri vuorokautinen työ)
- palvelualojen kasvu
- uuden tietotekniikan laajentuminen
- kaupunkien ruuhkautuminen
- sukupuolten välisen työnjaon muutokset (naisten lisääntynyt työssäkäynti)
- julkisten palvelujen muutokset
- elämäntyylien yksilöllistyminen.

Ratkaisua vaativat ongelmat ovat sekä aika- että paikkasidonnaisia ja ne liittyvät

- kunnallisten virastojen ja julkisten palvelujen aukioloaikoihin
- koulujen ja päivähoitopalvelujen aukioloaikoihin
- työaikapoliittikkaan
- liikennemuutosten ratkaisemiseen
- kaupunkien ydinkeskustan elävöittämiseen.

Tehtyjen aloitteiden täytäntöönpanon ja onnistumisen kannalta ratkaisevia ovat

- kansalaisten ja organisaatioiden (esimerkiksi paikallisviranomaisten) osallistuminen kaksisuuntaiseen vuorovaikutusprosessiin
- uudet sääntelymallit, jotka perustuvat paikallisella tasolla käytävään työmarkkinaosapuolten vuoropuheluun
- yksimielisyys ja sitoumus ottaa eri toimijat ja instituutiot mukaan hallinnon tasojen väliseen yhteistyöhön
- erityisten yhteensovittamislinten perustaminen (ajankäyttövirastot Italiassa)
- tiettyjen aineistonkeruuvälineiden käyttö.

Tulokset:

- julkisen hallinnon palvelutarjonnan nykyaikaistaminen (eri palvelujen keskittäminen yhteen palvelupisteeseen)
- palvelujen aukioloaikojen pidentäminen
- yhteisten aikataulujen luominen
- erilaisten julkisten ja yksityisten palvelujen aukioloaikojen yhteensovittaminen
- paikallisdemokratian kehittyminen.

Euroopan elin- ja työolojen
kehittämissäätö

Ajasta on epäilemättä tullut yksi nykyaikaisen arkielämän tärkeimmistä tekijöistä. Työajan lyhentämisyrittämisistä ja vapaa-ajan lisääntymisestä huolimatta kansalaisilla – sekä naisilla että miehillä – on jatkuvasti sellainen tunne, että heillä on yhä vähemmän aikaa ja jatkuva stressi. Michael Enden kuvitteellinen teos Momo, jossa ”harmaat eminenssit” varastavat aikaa, näyttää käyneen toteen. Olemme tulleet yhä selvemmin tietoisiksi elämän laadun heikkenemisestä liikenneuhkien, jonottamisen ja suljettujen kauppojen, kirjastojen ja virastojen ulkopuolelle jäämisen seurauksena. Samalla olemme kuitenkin tulossa tietoisiksi vastavoimasta: siitä, että kansalaiset alkavat nousta ”aikavarasta” vastaan ja puolustaa ajankäytön itsenäisyyttä ja ”aikahyvinvointia”. Italialainen tempù della città -malli on ollut pohjana ajankäyttö kaupungeissa -käsitteelle, joka on uusi tapa tuoda esille ihmisten viime aikoina esiin nousutta halua lisätä ajankäytön itsenäisyyttä. Mitä hyötyä on elää rikkauksien ja hyödykkeiden keskellä, jos niistä ei pysty nauttimaan ajan puutteen takia? Ajankäyttö kaupungissa -lähestymistapa ei lupaa uutta paratiisia. Sen sijaan se lupaa demokraattisen ja solidaarisen lähestymistavan jokapäiväisen elämän rakenteiden kehittämiseen ja ohjaamiseen, niiden inhimillistämiseen kaupunkiympäristössä mukauttamalla ne asukkaiden tarpeisiin ja toiveisiin. Tämä lupaus ja sen toteuttamisen ensimmäiset vaiheet ovat tämän raportin aiheena.

Kaupunkien ajankäyttösuunnittelun käynnistäviä muutoksia

Italia on ensimmäinen maa, jossa on laajemmaltikin pyritty luomaan yhtenäistä ajankäyttöpolitiikkaa. Sen sijaan toiset Euroopan unionin jäsenvaltiot ovat vasta aloittelemassa (Ranska, Alankomaat ja etenkin Saksa) tai eivät ole vielä aloittaneet (Suomi). Tutkimus osoittaa kuitenkin, että aika on kaikissa tutkimuksessa käsitellyissä maissa noussut tärkeäksi kysymykseksi kaupungeja koskevassa ajattelussa, suunnittelussa ja niitä koskevissa puheissa ja toimissa. Tämän uuden politiikan sisältö keskittyy aikakysymyksiin. Lisäksi kaupunkien ajankäyttöpolitiikan rinnalla kehittyi aivan uudenlaisia politiikan muotoja. Ajankäyttöpolitiikka on yhä tärkeämpää kansalaisten elämänlaadun kannalta, ja se on alettu nähdä demokraattisena ja eri hallinnon tasojen välisenä vuorovaikutusprosessina. Juuri tämän vuoksi ajankäyttöpolitiikka vaatii uudenlaisia osallistumismuotoja, kuten kansalaisfoorumia, kokeiluhankkeita, tutkimuksia yhteisön sisällä sekä eri alojen yhteistyötä paikallishallinnon eri haarojen välillä.

Modena, ihmisystävällinen kaupunki

Modenassa ihmisystävällinen kaupunki -nimellä kulkevan kansalaisfoorumin puitteissa naiskauppiat sopivat keskenään ruokakauppojen ilta-aukioloaikojen vuorottelusta useilla eri alueilla. Vuonna 1994 tehtiin myös liikkuvuudenedistämissopimus, jonka hyväksyi ja allekirjoitti kaikkiaan 30 eri yhteiskunnallisten ryhmittymien edustajaa (taksinkuljettajien liitosta ja kotiäitien yhdistyksestä kauppakamariin ja kolmeen ammattiliittoon). Sopimuksessa käsiteltiin kaupunkilaisten aikatauluongelmia kaikenlaisten mahdollisten kuljetus- ja liikenneongelmien kannalta. Syyt aikataulukysymyksiä ja ajankäyttöpolitiikkaa

koskevan kiinnostuksen kasvuun Euroopassa on monia.

- Yleisen taloudellisen kehityksen painopiste on siirtynyt teollisuudesta palveluihin. Käynnissä on valtavia teknologisia muutoksia. Molemmilla näillä on sekä aikaan että paikkaan sidoksissa olevia vaikutuksia. Ajan organisoinnilla on ratkaiseva merkitys palvelutaloudessa, koska palvelujen tuotanto tapahtuu ajallisesti samanaikaisesti palvelujen käytön kanssa ja koska uudella tieto- ja viestintäteknologialla on taipumus kaventaa välimatkaa ja nopeuttaa aikakäsitystä.
- Useimmissa Euroopan maissa työttömyysaste on korkea. Tällä on välitön vaikutus työaikapolitiikkaan.
- Globalisoituminen pakottaa lisäämään talouden kilpailukykyä ja on näin ollen käynnistänyt yhdessä työajan lyhentämisen kanssa väijäämättä etenevän työajan joustavuuden lisääntymisen.
- Työajan joustavuuden lisääntyminen liittyy läheisesti uusien työnteon muotojen syntyyn, mikä merkitsee lähinnä lyhyitä ja epävarmoja työsuhteita.
- Kaupunkien kehitys, kaupunkirakenteen hajautuminen, maallemuutto ja yksityisautoilun lisääntymisestä johtuva ilman saastuminen vaativat uudenlaisia ratkaisuja.
- Sukupuoliroolien muuttuminen, johon liittyy muun muassa yhä useampien naisten mukaantulo työmarkkinoille, asettaa yhä enenevässä määrin kyseenalaiseksi perinteisen työnjaon (vaikkakaan ei ole vielä syrjäyttänyt sitä) kotitalouksissa, työelämässä ja yhteiskunnassa.
- Elämäntyylien yksilöllistyminen ja monimuotoisuuden lisääntyminen ja siihen liittyvä yksineläjien, eronneiden ja yksinhuoltajien määrän kasvaminen pienentää jatkuvasti perinteisten tukiverkoston (kuten perheen ja naapureiden) ongelmanratkaisuedellytyksiä.
- Samaan aikaan valtion paikallistasolla tarjoamien julkisten palvelujen rooli muuttuu. Eniten siihen on vaikuttanut julkistalouden kriisi sekä tarve nykyaikaistaa ja uudistaa julkista hallintoa. Nähtävissä on uudenlaisia pyrkimyksiä parantaa laatua ja lisätä kansalaislähtöisyyttä julkisen sektorin toiminnassa. Usein näihin prosesseihin liittyy myös uudenlaisia paikallisen osallistumisen ja yhteistyön muotoja.

Aikataulujen sääntelyn kehityssuuntauksia

Tutkimuksessa kaikista viidestä maasta löytyi esimerkkejä ajankäyttöön liittyvästä politiikasta kansalaisten jokapäiväistä elämää koskettavilla alueilla. Yleisesti ottaen kehitys näyttää kulkevan kohti hajauttamista ja sääntelyn purkamista. Samalla kun työaikojen sääntely on yleisesti siirtymässä yritystasolle, valtiollinen sääntely siirtyy kansalliselta tasolta kunta- tai aluetasolle tai molemmille, esimerkiksi koulujen alkamis- ja päättymisaikojen (Italiassa ja Suomessa, Ranskassa kokeiluasteella) sekä lasten päivähoitopalvelujen ja kauppojen aukioloaikojen (Suomessa ja Italiassa) osalta. Palvelujen aukioloaikojen valvonnan hajauttaminen nostaa ongelmaiseksi sen, millä tasolla eri

aukioloaikajärjestelmien välinen yhteensovittaminen on mahdollista toteuttaa. Kaikissa kansallisissa raporteissa mainitaan aikataulukonfliktit, joita on syntynyt sen vuoksi, että toisistaan riippuvaisia aikatauluja ei ole kyetty sovittamaan keskenään. Erityisesti puuttuu keinoja sovittaa keskenään työaika ja muut aikataulut, kuten koulujen alkamis- ja päättymisaika, lasten päivähoito sekä yksityiset ja julkiset palvelut.

Yksi harvoista yrityksistä edistää ajankäyttöä koskevaa politiikkaa kansallisella tasolla on Alankomaiden aikataulukomissio. Ajankäyttö kaupungissa -lähestymistapa tuo tällaisen yhteensovittamisen myös paikalliselle tasolle. Tästä syystä tutkimuksessa onkin keskitytty juuri paikallistasolle.

Aikataulukomissio

Alankomaiden sosiaali- ja työministeriön vuonna 1997 perustama komissio pyrkii löytämään ratkaisuja ajan ja paikan yhteensovittamisen ongelmiin. Erityisesti komissio kiinnostuksen kohteena ovat lapsiperheet, joissa molemmat vanhemmat käyvät työssä kodin ulkopuolella, yksinhuoltajaperheet sekä yhden hengen taloudet, koska nämä ryhmät kohtaavat usein ajan ja paikan yhteensovittamisongelmia.

Tämän komission toiminnan puitteissa on toteutettu kaksi pilottihanketta *Utrechtin* alueella. Molemmissa pyritään auttamaan työssäkäyviä vanhempia ratkaisemaan aikaa ja paikkaa koskevia ongelmiaan joustavoittamalla lasten päivähoiton aukioloaikoja.

Tapauksitutkimukset

Kansallisissa raporteissa keskitytään lähinnä innovatiiviseen kaupunkipolitiikkaan. Useimmissa niistä pyrkimyksenä on sovittaa yhteen erilaisia aikatauluja ja saada ne sopimaan kansalaisten jokapäiväiseen elämään. Kansallisissa raporteissa analysoitiin 23 kaupungin ja yhden alueen (Hollannin Zuid-Hollandin lääni) tilanne. Koska joillakin alueilla käynnissä oli useampia kuin yksi hanke, tutkittavien hankkeiden kokonaismääräksi tuli 33.

Hankkeiden lähtökohdat ja sovellusala

Joissakin hankkeissa kyse oli kansallisen politiikan toteuttamisesta paikallisella tasolla (Ranskassa, Alankomaissa ja Suomessa). Toiset hankkeet taas olivat lähtöisin paikallisista aloitteista (pääasiassa Italiassa ja Saksassa). Ensimmäisessä ryhmässä kansallisen ohjelman ja taloudellisen tuen olemassaolo oli yleisesti kannustanut paikallistasoa sitoutumaan hankkeeseen.

Jotkut hankkeet olivat alueellisesti rajattuja (hanke koski tiettyä kaupunkia tai sen osaa). Toisissa perustana oli tietty palvelu (koulujen alkamis- ja päättymisaikat tai lastenhoitopalvelut, julkiset palvelut, liikenne). Edelleen toisissa kohteena oli tietty väestöryhmä (esimerkiksi työssäkäyvät äidit Saksassa ja Italiassa sekä Alankomaissa taloudet, joissa molemmat vanhemmat käyvät työssä kodin ulkopuolella). Italiassa on käytössä ajankäyttö kaupungissa -menetelmä. Se on kokonaisvaltainen ja järjestelmällinen lähestymistapa, joka mahdollistaa sen soveltamisen kaupunkielämän eri osa-alueilla.

Suomen 6 + 6 -malli

Suomen 6 + 6 -malli on esimerkki paikallisella tasolla toteutetusta kansallisesta ohjelmasta. Tässä mallissa on kysymys toiminta- tai aukioloaikojen pidentämisestä kahdeksasta kahteentoista tuntiin päivässä siirtymällä kahteen kuuden tunnin työvuoroon. Tavoitteena on työn tehokkuuden lisääminen, työntekijöiden hyvinvoinnin parantaminen ja työn jakaminen. Tätä hallituksen alullepanemaa ja rahoittamaa ohjelmaa on kokeiltu sekä yksityisissä yrityksissä että muutamissa kunnissa. Esimerkiksi Kemian kaupungissa kokeilu toteutettiin kunnallisissa kotipalveluissa (jotka on tarkoitettu kotona asuville vanhuksille tai perheille, jotka tarvitsevat väliaikaisesti apua muun muassa siivouksessa, kaupassakäynnissä, ruoanlaitossa). Kokeilusta laaditussa arvioinnissa kokeilun katsottiin vaikuttaneen myönteisesti siihen osallistuneen 14 työntekijän selviytymiseen jokapäiväisessä työssään ja työssä jaksamiseen. Tulokset olivat niin myönteisiä, että kaupunki laajensi kokeilua koskemaan 250 työntekijää.

Kohteena alueet ja ongelmat

Hankkeiden sisällössä ja aiheissa keskityttiin seitsemään erilaiseen toiminta-alueeseen. Kolme niistä on pidemmälle kehittyneitä kuin muut.

- **Kunnallishallinto ja julkiset palvelut.** Näissä hankkeissa on kysymys erityisesti aukioloaikojen uudistamisesta. Ne voivat kattaa kaikki kunnalliset virastot, kuten *Roomassa*, tai vain yhden palvelutyyppin, kuten julkisten kirjastojen sunnuntaiaukiolo *Amsterdamissa*. Toinen mahdollinen lähestymistapa on palvelujen hajauttaminen eri kaupunginosiin (*Hampurissa* ja *Lillessä*) tai eri palvelujen keskittäminen yhteen palvelupisteeseen (*Bremenissä*). Kolmas mahdollisuus on tarjota yksilöllähtöisiä palveluja, kuten kotipalvelut Suomessa ja Ranskassa. Useimmissa tapauksissa on yhdistetty kaksi viimeksi mainittua lähestymistapaa; usein niihin liittyy myös uuden tieto- ja viestintäteknologian käyttö (etäpalvelut). Tämän tyyppisten lähestymistapojen tavoitteena on julkisten palvelujen laadun ja tehokkuuden parantaminen, kansalaisten tasa-arvoisten mahdollisuuksien toteuttaminen ja vastaaminen yksityistämisen mukanaan tuomiin haasteisiin lisäämällä julkisten palvelujen tuottavuutta.
- **Koulut ja lasten päivähoito.** Kymmenessä esimerkkitapauksessa kysymys on koulu- ja lasten päivähoitopalvelujen aukioloaikojen yhteensovittamisesta. Tämä on kaupunkien ajankäytön suunnittelun tärkein osa-alue työaikapolitiikan ja julkisten palvelujen aukioloaikojen uudistamisen ohella. Ratkaisevaa tässä on tarve sovittaa yhteen tuottava työ ja kotityöt. Vanhemmat yrittävät parhaansa mukaan ratkaista aika- ja paikkaongelmiaan, jotka ovat seurausta työaikojen joustavuuden ja naisten palkkatyön lisääntymisestä (Saksassa ja Alankomaissa). Yleisesti ottaen koulujen alkamis- ja päättymisaikojen muutokset liittyvät pyrkimyksiin lisätä koululle muita tehtäviä perinteisen opetustehtävänsä lisäksi, kuten hoitovastuuta, liikuntaa, ruokailua ja kulttuuriharrastuksia. Tämä johtaa epäsuorasti myös lasten itsenäisyyden lisääntymiseen. Toisissa esimerkkitapauksissa hankkeilla on monia erilaisia tavoitteita. Esimerkiksi Italiassa kouluihin kohdistuvilla toimilla pyritään

samanaikaisesti välttämään liikenteen ruuhkautumista porrastamalla koulupäivän alkua saman kaupunginosan sisällä, parantamaan perheiden elinolosuhteita ja yhdistämään koulut ja lasten päivähoito muuhun elinympäristöön ja siten rakentamaan uudelleen sosiaalisia siteitä (koulujen pihojen ja ruokaloiden avaaminen naapurustolle, kuten *Bolzanossa, Bremenissä, St Denis'ssä*).

- **Työaikapolitiikka.** Työaikakysymykset ovat jollakin tavalla läsnä lähes kaikissa esimerkkitaapauksissa. Se, onko pääpaino työajan lyhentämisessä vai uusissa työaikajärjestelyissä, riippuu siitä, mikä hankkeessa muuten on päätavoitteena: pyritäänkö työajan lyhentämisellä pääasiassa luomaan uusia työpaikkoja (kuten Saksassa, Ranskassa ja Suomessa) tai parantamaan työntekijöiden työ- ja elinolosuhteita (Suomessa ja Alankomaissa). Uusilla työaikajärjestelyillä sen sijaan pyritään ennen kaikkea palvelujen tehokkuuden ja saatavuuden lisäämiseen (Suomessa ja Italiassa) tai yhtäläisten mahdollisuuksien periaatteiden toteuttamiseen (*Renneissä* Ranskassa).

Toiset poliitikot, kuten ne, jotka tähtäävät liikkuvuuden lisäämiseen tai mukauttamiseen, ovat aika- ja paikkasidonnaisia. Ne voivat koskea jotakin tiettyä väestöryhmää (lapsia, vanhuksia, työssäkäyviä äitejä) tai niillä voidaan pyrkiä ratkaisemaan liikenteen ruuhkautumisongelmia. Aika- ja paikkasidonnaisesta politiikasta on kyse myös silloin, kun pyritään kaupunkialueiden elävöittämiseen (Italiassa).

Parannetut aukioloajat Roomassa

Vuodesta 1995 lähtien *Rooman* kaupunki on toteuttanut hanketta, jonka tarkoituksena on muuttaa julkisen hallinnon työaikajärjestelyjä ja aukioloaikoja. Tämän kunnalliset palvelut, ajankäyttöviraston, ammattiliitot ja yliopiston kattavan hankkeen tavoitteena on palvelujen laadun ja tehokkuuden parantaminen. Tuloksena on ollut useiden palvelujen aukioloaikojen pidentäminen kello 18:aan asti ja kaikkien palvelujen iltapäiväaukiolo torstaisin.

Joustavat koulujen alkamis- ja päättymisajat Bolzanossa

Vaikka tämän hankkeen varsinaisena käynnistäjänä ovat olleet aamuiset liikenneongelmat, sen tarkoituksena on myös ollut auttaa perheitä luomaan päivän ensimmäisistä yhteisistä aamuhetkistä parempia erityisesti sen suhteen, millaisiksi lapset ja naiset kokevat aamun esitunnit. Hankkeen tuloksena syntyi kaksi kokeilua vuosina 1995 ja 1996: koulun alkamisaikojen hajauttaminen (aikaisemmin kello 7.45–8.15 ja nyt kello 7.45–9.00) sekä koulujen iltapäivätoiminnan laajentaminen (aiempaa joustavammat koulujen päättymisajat: kun lapset ennen pääsivät koulusta joko kello 14.15–14.30 tai kello 18.00, nyt on mahdollisuus lopettaa koulu myös kello 15.45–16.00).

Zeiten der Stadt -hanke Hampurissa

Tämän hankkeen tavoitteena oli muuttaa palvelujen aukioloaikoja Barmbek-Uhlenhorstin alueella *Hampurissa* (120 000 asukasta) työssäkäyvien äitien elämän helpottamiseksi. Tämän tasa-arvoviranomaisten tukeman hankkeen tuloksena lääkäreiden vastaanottoaikoja muutettiin, julkisten palvelujen ja lasten päivähoiton saatavuus parani ja muiden palvelujen, kuten pankkien, aukioloaikoja pidennettiin.

Työajan lyhentäminen Yzeuressa

Tässä pienessä ranskalaisessa kaupungissa kunnan työntekijöiden siirtyminen 40-tuntisesta työviikosta 35-tuntiseen työviikkoon synnytti uusia työpaikkoja ja mahdollisuuden luoda uusia palveluja (ja uusia aukioloaikoja). Solidaarisuussopimuksen allekirjoittaminen vuonna 1981 hallituksen kanssa on antanut kaupunginjohtajalle mahdollisuuden palkata työttömiä ja vastata kansalaisten vaatimuksiin saada uusia palveluja: lasten päivähoitopalveluja, virastojen kattavampia aukioloaikoja, uusia kulttuuritiloja, vanhusten palveluja, kuten ateriapalveluja, ja apua kodin pienissä kunnossapitotöissä.

Toimijat ja asianosaiset

Hankkeiden alullepanijat ja ne, jotka osallistuvat hankkeiden toteuttamiseen, ovat usein samoja, mutta kokoonpanot ja keskinäiset yhteydet vaihtelevat.

- **Hankkeiden käynnistäjät.** Hankkeiden alullepanijana on joko kaupunki tai yksi tai useampi palveluala tai vain yksi valtuuston jäsen, kuten Suomessa, Ranskassa ja Alankomaissa. Italiassa ja ehkä jossain määrin myös Saksassa hankkeiden alullepanijoiden taustat ovat mitä erilaisimpia. Italian raportissa arvioidaan, että ammattiliitot ja naiset (sekä liittojen jäseninä että toimiessaan paikallishallinnossa) nostavat usein erilaisia ongelmia kuntien ja paikallishallitusten asialistoille.
- **Hankkeiden toteuttamisessa mukana olevat toimijat.** Italialle ja Saksalle on molemmille tyypillistä se, että hankkeiden toteuttamisessa joko suorasti tai epäsuorasti on mukana monenlaisia toimijoita, muun muassa hankkeen aihealueeseen liittyviä toimijoita sekä taloudellisten ja yhteiskunnallisten organisaatioiden ja kansalaisjärjestöjen edustajia. Kolmessa muussa maassa osallisten määrä on pienempi ja rajoittunut joskus kaupunginjohtajan ja liittojen väliseksi (Ranskassa).

Pesaron kaupungin Piazza Redi

Tämä vuonna 1995 alkanut pilottihanke on hyvä esimerkki siitä, kuinka monia erilaisia tekijöitä ajankäyttö kaupungissa -hankkeen toteuttamisessa on mukana. *Piazza Redin* kauppiaat ja asukkaat ovat vaatineet 1990-luvun alusta lähtien kaupunginvaltuustolta alueen uudistamista ja sosiaalista elvyttämistä. Hanke on edelleen käynnissä, ja siinä on mukana monia eri toimijoita: naisvaltuutetut, ajankäyttövirasto, Piazza Redi -yhdistys (joka koostuu kansalaisista ja kauppiaista), yksityisiä yrityksiä, valtionyrityksiä, kuluttajalautakunta, ammattiliittoja ja ulkopuolisia asiantuntijoita yliopistoista.

Toteuttamisprosessi

Kaupunkien ajankäyttöön liittyvät toimintaperiaatteet ulottuvat useille eri aloille. Niillä on erilaisia, toisiinsa sidoksissa olevia ulottuvuuksia yhteiskunnan eri tasoilla, ja ne vaikuttavat erilaisiin toimijaryhmiin. Niiden toteuttamisprosessi osoittaa, missä määrin nämä erilaiset toisiaan täydentävät ja toisiinsa liittyvät ulottuvuudet on otettu huomioon. Tässä voidaan erottaa kolme erilaista mallia:

- Sisäisten neuvottelujen malli, jolle on tyypillistä perinteinen työmarkkinaosapuolten välinen vuoropuhelu (Ranskassa ja jossain määrin myös Suomessa).

- Sisäisten neuvottelujen tai yhteistyön malli, jossa on mukana kunnallishallinnon eri palveluita riippumatta siitä, vaikuttaako hanke niihin suoraan vai ei (tällainen poikkihallinnollinen prosessi on tyypillistä Italiassa ja se on kehittyvässä myös Saksassa).
- Sisäisten neuvottelujen tai yhteistyön malli, jossa on osittain mukana myös ulkopuolisia toimijoita (Italiassa ja kehittyvässä myös Saksassa).

Toteuttamisprosessi riippuu yhteistyön laajuudesta. Se voi perustua sisäisiin työryhmiin, asiantuntijakokouksiin tai julkisiin kuulemisiin (Suomessa ja Saksassa). Italiassa toteuttamisprosessissa on yleensä mukana kunnallishallinnon erilaisia palvelualoja ja toimijoita, jotta hankkeiden mahdolliset sivuvaikutukset voidaan ottaa paremmin huomioon. Tämä synnyttää omia instituutioita ja neuvottelutapoja. Useisiin kaupunkeihin on perustettu ajankäyttövirastoja, jotka organisoivat suunnittelutyön ja neuvottelut kunnallishallinnon sisällä. Neuvottelut vaihtelevat kahdenkeskisestä (työmarkkinaosapuolet) ja kolmenkeskisestä (kunta mukana) yhteistyössä tapahtuvasta suunnittelusta nelikantaneuvotteluihin (mukana myös kansalaisyhteiskunta ja kansalaiset). Monet hankkeet perustuvat tietokatsauksiin ja tutkimuksiin, joilla pyritään arvioimaan tietyn toimintakentän sosiaalis-taloudellisia piirteitä ja ajallisia ja paikallisia rakenteita. Italiassa tämä on synnyttänyt omaperäisen menetelmän, joka perustuu ”kronotoopin” käsitteeseen. Se muistuttaa (eri tavalla sovellettuna) ruotsalaisten ajankäyttöön erikoistuneiden maantieteilijöiden kehittämää menetelmää, jonka mukaan urbaanit alueet voidaan tulkita ”kronotoopeiksi”. Niillä tarkoitetaan fyysisiä alueita, joille on ominaista se, että eri väestöryhmät käyttävät niitä erilaisiin tarkoituksiin. Toisaalta nämä alueet ovat monialaisten suhdeverkostojen solmukohtia.

Bremen-Vegesackin ajankäyttövirasto

Saksan ensimmäinen, Italian malliin perustuva ajankäyttövirasto aloitti toimintansa vuonna 1997, ja se on esimerkki yliopiston ja kaupungin välisestä yhteistyöstä. Sen tavoitteet ovat kolmenlaisia: hankkia järjestelmällisesti tietoa kauppojen sekä yksityisten ja julkisten palvelujen aikatauluista, rohkaista kansalaisia ilmaisemaan ajankäyttöön liittyvät tarpeensa ja pyrkiä toimimaan sovittelijana kysyntä- ja tarjontapuolen välillä. Ongelmien ratkaisu on neuvotteluprosessi, johon osallistuu eri osapuolia.

Hankkeiden tulokset

Raportissa keskitytään pelkkien tulosten sijaan prosesseihin, koska monien hankkeiden toteutus on edelleen kesken. Tähän mennessä saadut tulokset voidaan jakaa neljään luokkaan:

- Kahdeksassa kaupungissa hankkeista ei vielä ole saatu konkreettisia tuloksia.
- Kahdessatoista kaupungissa hankkeista on saatu käytännön tuloksia, mutta hankkeet ovat edelleen kesken tai niitä laajennetaan parhaillaan.
- Kahdessa tapauksessa saavutettiin käytännön tuloksia, mutta hankkeita ei jatkettu.
- Yhdessä tapauksessa hanke epäonnistui.

Muutamissa tapauksissa, joista ei vielä ole saatu konkreettisia tuloksia, on havaittavissa tiettyä prosessidynamiikkaa. Hankkeilla on kaksi ominaispiirrettä: ne pyrkivät yhdistämään aihealueensa erilaiset aika- ja paikkaulottuvuudet, ja niissä pyritään saamaan mukaan kaikki ne toimijat, joihin hankkeen toteuttaminen ja sen mahdolliset seuraukset vaikuttavat joko suorasti tai epäsuorasti. Tällainen lähestymistapa onkin laajenemassa Saksassa ja Italiassa, ja Ranskassa ja Alankomaissa se todennäköisesti kehittyy joissakin kaupungeissa. Koska useimmat Alankomaiden hankkeista on toteutettu kansallisen aikataulukomission puitteissa, kokeilujen perusteella on jo voitu oppia jotakin siitä, kuinka eri toimijoita yhdistävistä prosesseista voidaan rakentaa yhtenäisiä toimintaohjelmia. Italiassa ja Saksassa ajankäyttö kaupungissa -ohjelmia koskeva tiedonlevitys ja -vaihto tapahtuu erilaisten yhdistysten ja näyttelyiden välityksellä.

Mitä tapaustutkimuksista voidaan oppia

1. Valtaosa tutkituista tapauksista perustuu ajatukseen elin- ja työolosuhteiden yhteensovittamisesta. Tätä vaatimusta ovat usein korostaneet naiset ja naisyhdistykset. Toteutuakseen nämä hankkeet vaativat kansalaisten osallistumista. Tapaukset osoittavat myös, että mukana on oltava myös muita toimijoita, muun muassa vastuuhenkilöitä paikallishallinnon eri tasoilta.
2. Tämä näyttäisi todistavan sen, että vaikka prosessi olisikin alunperin lähtöisin kansalaisten kokemuksista ja tarpeista ja perustuisi paikallisdemokratiaan, se tarvitsee kuitenkin ”virallista” tukea. Pelkästään kansalaisista lähtöisin oleva prosessi on yhtä lailla tuomittu epäonnistumaan kuin puhtaasti viranomaislähtöinenkin. Ajankäyttö kaupungissa -lähestymistavan toteuttamisen esteiden arvioinnissa tämä havainto tulee selvästi esille.
3. Yksi este kansalaisten elämänlaadun muutoksen ja nykyaikaistumisen tiellä on palvelutarjoajien rajoittunut näkökulma. He pitävät edelleen kiinni alakohtaisista eduistaan ja tarkastelevat toimintaansa funktionaalista näkökulmasta sen sijaan, että näkisivät alansa ja sen yhteiskunnallisen tehtävän osana laajempaa kokonaisuutta. Myös silloin kun prosessissa on mukana työntekijöitä, voidaan havaita sisäisten työmarkkinaneuvottelujen usein hallitsevan prosessia. Muita esteitä ovat toisten osapuolten heikko tuntemus, toimijoiden kyvyttömyys yhdistää etujaan, epäluottamuksen ilmapiiri ja viestintäongelmat paikallisten toimijoiden kesken ja ajankäyttötapojen muuttamiseen tarvittavan ajan pituus.
4. Jotkut kaupunkien ajankäytön toimintamallit ovat pelkästään sopeutumista ulkoisiin muutoksiin, toisissa tavoitteena on luoda ja toteuttaa omia sosiaalisia ja kulttuurisia tavoitteita. Useimmat tutkituista tapauksista kuuluvat ensin mainittuun ryhmään. Ne ovat joko saaneet vauhtia sisäisistä hallintojärjestelyistä (Ranskassa), tai ovat seurausta pyrkimyksestä sopeutua uusien työaikajärjestelyjen, työmarkkinaolosuhteiden ja kulttuurinmuutosten mukanaan tuomiin muutoksiin. Tämä pätee ainakin

naisten muuttuvaan rooliin työmarkkinoilla (Suomessa ja Alankomaissa). Jotkin tapaukset kuuluvat kuitenkin myös jälkimmäiseen ryhmään (pääasiassa Italiassa ja jossain määrin myös Saksassa sekä muutamissa kaupungeissa, kuten *Amsterdamissa* ja *St Denis'ssä*). Näissä tapauksissa voitiin havaita aikataulujen muutoksia, joilla pyrittiin saavuttamaan aitoja sosiaalisia, kulttuurisia ja poliittisia tavoitteita tai uudistamaan toisaalta aikaa koskevien päätösten tekijöiden ja toisaalta kansalaisten välisiä suhteita. Jälkimmäisissä tapauksissa pelkän aukioloaikojen pidentämisen takana oli havaittavissa muita, luonteeltaan enemmän kulttuurisia ja sosiaalisia kysymyksiä, jotka liittyivät paikan lisäksi myös ajan suhteen yhteneväisten sosiaalisten siteiden luomiseen (ajalliset yhteisöt?).

Hankkeet, joilla on sosiaalisia ja kulttuurisia tavoitteita

Helsingissä jotkin päiväkodit ovat alkaneet toimia ympärivuorokautisesti vastauksena työaikojen joustavuuden lisääntymiseen.

Vertailukohteena voidaan mainita julkisten kirjastojen sunnuntaiaukiolo *Amsterdamissa*. Tämän kokeilun aloitti Amsterdamin kaupunginkirjasto vuonna 1993, ja vuosina 1996 ja 1998 se laajeni kahteen muuhun yksikköön. Kokeilun tuloksena toteutettiin sunnuntaiaukiolo (lokakuusta maaliskuuhun) kello 13.00–17.00. Tavoitteena on tehdä kaupungin ydinkeskusta elävämmäksi ja viihtyisämmäksi ja lisätä työssäkäyvien ihmisten mahdollisuuksia käyttää kirjastopalveluja.

- Tämä johtaakin pohtimaan uudelleen kollektiivisen ja yksilöllisen kuuluvan ajan sekä julkisen ja yksityisen ajan suhdetta. Ajankäyttö kaupungissa -lähestymistapa pyrki alunperin antamaan yksilöllille mahdollisuuden hallita omaa ajankäyttöään. Nykyään sen tavoitteena on myös luoda alueita ja tiloja yhteistä aikaa varten (esimerkiksi kansalaisten päivä *Cremonassa* ja *Bremen-Vegesackissa*). Viime kädessä tavoitteena olisi yhdistää yksilöllistymisprosessi kollektiiviseen kehukseen ja sen sääntöihin. Ajankäyttö kaupungissa -käsite on omiaan osoittamaan, että näiden kollektiivisten sääntöjen pitäisi rakentua uudelleenlaiselle suhteelle eri alueellisten tasojen välillä, siten että paikallistasolla käytävä työmarkkinaosapuolten vuoropuhelu korostuisi.
- Lyhyesti sanottuna kaupunkien ajankäyttöpolitiikka edustaa uutta poliittista käsitystä, jolla on seuraavat tunnusmerkit:
 - Se on luonut uudenlaisen kaupunkikäsityksen: kaupunkia ei nähdä enää suljettuna tilana, vaan alueellisten suhteiden verkoston solmukohtana, jossa tärkeitä kysymyksiä ovat kestävä kehitys, alueiden monipuolinen käyttö, kansalaisten oikeudet, osallistumismahdollisuudet ja paikallisdemokratia.
 - Tämän uuden käsityksen mukaan kaupunki ei enää ole miesten ja teknologian hallitsema alue, vaan siinä näyttäisi tulevan esiin naisille tyypillinen ajankäyttökulttuuri.

- Ajankäyttö kaupungissa -lähestymistapa nostaa esiin tarpeen määritellä uudelleen paikallinen yhteisö. Tämän määritelmän pitäisi ottaa huomioon, kuinka moninaisissa ja joskus keskenään täysin vastakkaisissa muodoissa jokapäiväinen elämä ja ajankäyttö ilmenee.
 - Tämän uuden toimintamallin on perustuttava yhteisymmärrykseen, joka mahdollistaa erilaisten toimijoiden ja instituutioiden tuomisen yhteen. Sen on pantava alulle eri hallinnontasojen kattavaa, julkisen ja yksityisen sektorin välistä yhteistyötä. Tällainen lähestymistapa edellyttää, että siihen osallistuvat kaikki ne, joiden jokapäiväisen elämän laadusta on kysymys.
- Eurooppalainen yhteistyö voidaan tässäkin nähdä oppimisprosessina. Ajankäyttö kaupungissa -aiheen pohjalta on mahdollista synnyttää uusia eurooppalaisia kokemusten vaihdon ja yhteistyön verkostoja. Synnyttääkö kaikkien eurooppalaisten yhteiskuntien poliittisella asialistalla oleva hyvinvointiyhteiskunnan muutos uusia sosiaalisen yhteenkuuluvuuden ja hallinnon muotoja, jotka perustuvat erityisesti uudelleenlaiselle ajan ja paikan väliselle suhteelle vai johtaako se sosiaalisten, kulttuuristen ja taloudellisten erojen kasvuun? Näiden kysymysten taustalla voidaan nähdä kysymys ”eurooppalaisesta identiteetistä”. Se ei saisi perustua pelkästään yhteismarkkinoihin ja yhteisvaluuttaan. Siihen pitäisi myös sisältyä visio sosiaalisen ja kulttuurillisen vapautumisen tahdittamasta globalisaatiosta. Ajankäyttö kaupungissa -verkosto on yksi askel tähän suuntaan.

Arkielämän ajankäytön ja kaupungin aikataulujen yhdistäminen St Denis'ssä

Yhteydet ajankäyttöön kaupungissa -hankkeissa mukana olleisiin italialaisiin kaupunkeihin osoittivat *St Denis'n* kunnallishallinnolle, että silläkkin oli tarvetta yhdistää aikaulottuvuus erilaisiin paikallisiin hankkeisiin, jotka koskivat lasten päivähoitoa, liikennejärjestelyjä sekä julkishallinnon palvelujen ja kulttuuripalvelujen (kuten teatterin) aukioloaikojen ja saatavuutta. *St Denis'n* kohdalla huomionarvoisinta on sen pyrkimys yhdistää arkielämän aikataulut kaupungin aikatauluihin ja välittää ajan käsittelemistä pelkkänä välineenä (joka auttaa löytämään ratkaisuja aika- ja paikkaongelmiin) kiinnittämällä huomiota myös sen kulttuuriseen ulottuvuuteen (”muistissa oleva aika” suhteessa kaupungin historiaan).

Kohti uutta ajankäytön sääntelyä – suositukset

Koska yksikään tilanne ei ole täsmälleen samanlainen kuin toinen, ratkaisuja ei voi yksinkertaisesti siirtää paikasta toiseen. Tästä syystä asiaa on ajateltava menetelmien muodossa.

Ensimmäinen suositus liittyy prosessissa mukana oleviin toimijoihin. Vuoropuheluun pitäisi ottaa mukaan työmarkkinaosapuolten lisäksi myös muut asianosaiset (kansalaiset, asiakkaat, potilaat) työpaikan ulkopuolelta. Lisäksi tarvitaan tiiviimpää yhteyttä

työmarkkinaosapuolten vuoropuhelun ja kansalaiskeskustelun välillä.

Toinen suositus on yhdistää kansalaislähtöiset ja viranomaislähtöiset ohjelmat uudentyyppisen institutionaalisen ja poliittisen yhdistelmän avulla rohkaisemalla ja yhdistelemällä kansalaisten aloitteita ja toisaalta tukemalla niitä kunnallisten viranomaisten käytössä olevien hallintomekanismien avulla. Tutkituista tapauksista löytyviä esimerkkejä tästä ovat hankkeiden arviointia ja alullepanoa varten synnytytetyt kansalaisfoorumit, naapuriyhteisöissä toteutettavat pilottihankkeet ja kansalaisia koskevat tutkimukset ja mielipidekyselyt.

Kolmas suositus on yhdistää prosessi sen tuloksiin. Sen lisäksi, että kansalaisten pitäisi tuntea olevansa aktiivinen osa muutosta ja uudistuksia, heidän pitäisi myös nähdä osallistumisensa tulokset ja saada palautetta.

Tämä on ensimmäinen eurooppalainen raportti ajankäyttö kaupungissa -toimintaperiaatteista, ja sen perusteella voidaan antaa joitakin suosituksia Euroopan tason politiikan suhteen. Euroopan unionin tasolla olisi kiinnitettävä enemmän huomiota ja annettava enemmän tukea kaupunkien aikapolitiikan kehittämiseen, joka, kuten on nähty, edistää voimakkaasti yhteenkuuluvuutta, yhteistyötä ja sosiaalisten siteiden syntymistä yleensä.

Usein on niin, että ihmisten jokapäiväiseen ajankäyttöön vaikuttavat vaikutusvaltaiset taloudelliset ja poliittiset päättäjät, jotka sääntelevät kaupungin elämänrytmiä ja ajankäytön rakenteita (kuten työaikajärjestelyjä, aukioloaikoja ja julkisen liikenteen aikatauluja). Näillä toimijoilla on taipumusta siirtää omat kustannuksensa ja rakenteelliset ongelmat suuren yleisön ja yhteiskunnan kannattaviksi ja muuttaa näin yksityiset taloudelliset kustannukset sosiaalisiksi – tai yhteiskunnallisiksi – kustannuksiksi. Kuten ei ekologian ja kestävän kehityksen kannalta, ei myöskään nykyaikaisen kansalaisyhteiskunnan kannalta tämäntyyppistä vastuun ”ulkoistamista” kuitenkaan voida enää pitää oikeutettuna. On etsittävä keinoja, joilla palauttaa vastuu näistä kustannuksista niille, jotka ovat ne aiheuttaneet. Kaupunkien ajankäyttöön liittyvä politiikka edistää

osaltaan näitä pyrkimyksiä vastuun palauttamiseksi. Kaupunkien ajankäyttöön liittyvässä politiikassa on kysymys näistä kansalaisten jokapäiväiseen elämään vaikuttavista ulkopuolisista tekijöistä siinä mielessä, että ne edistävät näistä aiheista käytävää julkista keskustelua ja eri kansalaisryhmien välistä vuoropuhelua. Näin ollen ne edistävät osaltaan tavoitetta jokapäiväisen elämän saattamisesta kestäväälle pohjalle. Tämä tavoite saa jatkuvasti lisää tukijoita Euroopassa, ja sitä kannattaa edelleen edistää.

Kaupunkien ajankäyttöä koskeva politiikka edellyttää, että yksityisille kansalaisille ja muille kansalaisyhteiskunnan edustajille (muun muassa kansalaisjärjestöille), jotka eivät ole aikaisemmin osallistuneet päätöksentekoon, tarjotaan uudenlaisia osallistumistapoja. Tämä johtaa väistämättä paikallistason työmarkkinaosapuolten välisen vuoropuhelun käsitteeseen, joka ei sisällä ainoastaan työnantajia ja työntekijöitä, vaan myös muut osapuolet, joita asia koskee. Tällaisesta asianosaisten mukaan ottamisesta käytetään Euroopan tasolla yhä useammin termiä yhteiskunnallinen vuoropuhelu tai kansalaiskeskustelu. Yhteiskunnallisen vuoropuhelun ja kansalaiskeskustelun välistä suhdetta ei ole helppo määritellä. Tästä huolimatta työmarkkinaosapuolia olisi kehoitettava avaamaan työmarkkinavuoropuhelu paikallisella tasolla myös muille asianosaisille. Tällaista uudentyyppistä kansalaiskeskustelua olisi rohkaistava.

Euroopalla on tärkeä asema kaupunkien ajankäyttöä koskevassa politiikassa. Ilman kansainvälisiä ja alueiden välisiä yhteyksiä, kokemusten vaihtoa ja toimintamallien siirtoa tämä politiikka ei olisi levinnyt niin laajalle kuin se tällä hetkellä on. Kaupunkien ajankäyttöä koskeva politiikka on tärkeä osa sekä Alueiden Eurooppa- että Eurooppa oppimisprosessina -ohjelmia. Ajankäyttöpolitiikka tarjoaa merkittävän vaihtoehdon Euroopan unionille pelkkänä byrokraattisena kokonaisuutena tai yhteismarkkinoina tai yhteisvaluutta-alueena: Eurooppa voisi olla kansalaisten, kansalaisyhteiskunnan ja erilaisissa ympäristöissä elävien ihmisten Eurooppa. Tätä puolta paikallisessa ajankäyttöpolitiikassa olisi rohkaistava ja kehitettävä edelleen.

Tämän esitteen laativat Jean-Yves Boulin Université Paris Dauphine -yliopistosta ja CNRS:sta sekä Ulrich Mückenberger Hampurin Hochschule für Wirtschaft und Politik -korkeakoulusta.

Ajankäyttö kaupungissa ja elämän laatu on yhdistelmä viidestä kansallisesta raportista:

- Saksa: **Ulrich Mückenberger**, Hampurin Eurexter school sekä Hochschule für Wirtschaft und Politik in oikeustieteen laitos
- Ranska: **Jean-Yves Boulin**, IRIS, Université Paris Dauphine ja CNRS
- Italia: **Sandra Bonfiglioli**, Laura Brioschi, Marco Mareggi ja Carolina Pacchi, Milanon Eurexter school sekä Politecnico di Milanon aluetieteen laitos
- Alankomaat: **Martin Dijst**, Mark van den Heuvel, Lia Karsten, Harold van der Werff ja Koen Breedveld, Netherlands Graduate School of Housing and Urban Research, Brabantin katolinen yliopisto, yhteistyössä Tilburgin yliopiston kanssa
- Suomi: **Kaisa Åstrand**, Helsingin yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen Vantaan yksikkö

Sähköinen versio näistä kansallisista raporteista on saatavissa Dimitrios Politisilta Euroopan elin- ja työolojen kehittämissäätiöstä (yhteystiedot s. 8).

AJANKÄYTTÖ KAUPUNGISSA JA ELÄMÄNLAATU

Muita julkaisuja samasta aiheesta

Säätiön julkaisuja voi ostaa paikallisista kirjakaupoista, EU:n virallisista myyntipisteistä tai Euroopan yhteisöjen virallisten julkaisujen toimistosta osoitteesta, L-2985 Luxembourg. Jos hintaa ei ole mainittu, julkaisu on maksuton ja sen saa säätiöltä.

1. **BEST – Bulletin of European Studies on Time 1/1999: Times in the City and Quality of Life**
www.eurofound.ie
2. **Bulletin of European Studies on Time, BEST nro 9: Statistics and News**
Luett.nro SY-AB-96-001-EN-C
(saatavana myös ranskaksi ja saksaksi)
3. **Bulletin of European Studies on Time, BEST nro 10: Compressed Working Time**
Luett.nro SY-AB-96-002-EN-C
(saatavana myös ranskaksi ja saksaksi)
4. **Bulletin of European Studies on Time, BEST nro 11: Continuous Shift Systems**
Luett.nro SY-AB-98-001-EN-C
(saatavana myös ranskaksi ja saksaksi)

5. Reduction in Working Time: kirjallisuuskatsaus

Luett.nro SY-12-98-465-EN-C
(saatavana myös ranskaksi ja saksaksi)
18 EUR

6. Legal and Contractual Limitations to Working Time in the European Union

Luett.nro SY-85-94-583-EN-C
60 EUR

7. Time Constraints and Autonomy at Work in the European Union

(yhteenvedo)
Luett.nro SX-08-97-888-EN-C
(saatavana kaikilla 11 kielellä)

8. Time Constraints and Autonomy at Work in the European Union

(raportti)
Luett.nro SX-09-97-389-EN-C
20 EUR

Lisätietoja

Lisätietoja hankkeesta antaa
Dimitrios Politis
Euroopan elin- ja työolojen kehittämissäätiö
Wyattville Road, Loughlinstown
Co. Dublin, Irlanti
P. (353-1) 204 31 40
F. (353-1) 282 64 56
Sähköposti:
dimitrios.politis@eurofound.ie

Copyright: Euroopan elin- ja työolojen kehittämissäätiö. Jäljentäminen sallitaan muihin kuin kaupallisiin tarkoituksiin, jos lähde mainitaan ja säätiölle lähetetään jäljennöksestä yksi kappale.

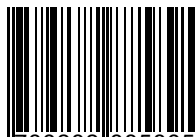
Wyattville Road, Loughlinstown, Co. Dublin, Irlanti
P. (353-1) 204 31 00
F. (353-1) 282 64 56 / 282 42 09
Sähköposti: postmaster@eurofound.ie
EF/99/57/FI

EUROOPAN YHTEISÖJEN
VIRALLISTEN JULKAISUJEN TOIMISTO

L-2985 Luxembourg

ISBN 92-828-8589-5

9 789282 885895